

Edward Różycki

Przyczynek do biografii Franciszka Karpińskiego

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 65/3, 189-195

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

II. M A T E R I A Ł Y I N O T A T K I

Pamiętnik Literacki LXV, 1974, z. 3

EDWARD RÓŻYCKI

PRZYCZYNEK DO BIOGRAFII FRANCISZKA KARPIŃSKIEGO

Lwowskie lata w biografii naszego najbardziej typowego przedstawiciela sentymentalizmu epoki Oświecenia przypadły na okres, kiedy zaczynał on startować do samodzielnego życia. We Lwowie „śpiewak Justyny” ukończył około 1765 r. jezuicką Akademię, otrzymując dyplom bakałarza teologii i doktora filozofii. W mieście nad Pełtwią rozpoczął nie lubianą karierę palestranta, która trwała zresztą niedługo. W krótki czas potem poeta został guwernerem i pracował w Zahajpolu u Ponińskich.

Znane są przykłady z historii naszej literatury, kiedy jej twórcy zaczęli swą urzędową karierę życiową w zawodzie pisarza miejskiego czy palestranta. Wspomnieć tu można chociażby Sebastiana Fabiana Klono-wica i Józefa Bartłomieja Zimorowica. Ich śladami poszedł Franciszek Karpiński. Z tą jednak różnicą, że oni osiągnęli najwyższe urzędy miejskie, a Karpiński zrezygnował z kariery urzędniczej, i to już przy samym jej początku.

O przyczynach porzucenia kariery palestranta dowiadujemy się z *Pamiętników* poety. Panujące wtenczas w sądach praktyki, nie zawsze uczciwe, zniechęciły Karpińskiego do kontynuowania służby w zawodzie jurysty. Zwłaszcza że pamiętał słowa ojca, który zlecił matce poety przed swoją śmiercią: „Powiedz tam Franciszkowi, niech prawdą idzie na świecie”¹.

Dokument, który rzuca trochę światła na mało zbadany lwowski okres życia poety, został odnaleziony przy porządkowaniu nie znanych dotąd resztek akt Trybunału Lubelskiego kadencji lwowskiej. Własnoręcznie sporządzone przez poetę oświadczenie, zwane w dawniejszych czasach „*manifestatio de diligentia*”, które było następnie ingrosowane do księgi czystopisowej (indukty), zostało odłożone do fascykułu² tzw. akt induk-

¹ F. Karpiński, *Pamiętniki*. Z przedmową P. Chmielowskiego. Warszawa 1898, s. 24.

² „*Manifestatio de diligentia*” — manifest umieszczony w księdze, mimo że prawo nie zostało naruszone; ingrosować — wciągać do księgi; fascykuł — osobny, nie oprawiony zbiór brulionów akt (pisanych na kartkach o różnym formacie). — Za tezę, iż ten dokument wyszedł spod pióra samego Karpińskiego, przemawia porównanie pisma z niewątpliwymi autografami poety znajdującymi się w tych

wanych (tzn. wciągniętych słowo w słowo do księgi) urzędu trybunalskiego we Lwowie. Zanim jednak przystąpimy do omówienia jego treści, spróbujemy prześledzić losy akt trybunalskich.

Ustanowiony w r. 1578 w Lublinie Trybunał Koronny działał tam do rozbiorów Rzeczypospolitej. W 1764 r. Trybunał Koronny został podzielony na dwa: wielkopolski i małopolski. Małopolski działał w dwóch kadencjach dorocznych, lubelskiej i lwowskiej. W kadencji lwowskiej pracował więc tzw. Sąd Główny Trybunalski Koronny Lwowski, który rozpatrywał sprawy sądowe województw: ruskiego, bełskiego, wołyńskiego, kijowskiego, braclawskiego, podolskiego oraz czernihowskiego. W kadencji r. 1765, w której „śpiewak Justyny” już był zatrudniony w palestrze³, sesja rozpoczęła się 15 kwietnia i trwała do 20 grudnia 1765⁴. Wraz z przeniesieniem kadencji Trybunału do Lwowa, w myśl uchwały sejmu z r. 1764, wszystkie akta Lubelskiego Trybunału Koronnego dotyczące wymienionych województw zostały zwiezione do Lwowa i znajdowały się przy cerkwi wołoskiej. Następnie złożono je w Archiwum Krajowym Aktów Grodzkich i Ziemskich we Lwowie (tzw. Archiwum Bernardyńskie)⁵.

Nowe akta rozdzielonego Trybunału, które narastały jako rezultat jego działalności, powinny być znajdować się „pod ręką”, a więc w gmachu Niskiego Zamku we Lwowie, gdzie urzędował sam Trybunał⁶. Tu był

samych aktach (zob. informacje w przypisie 12). Zastanawiać może, dlaczego zatem autor oświadczenia występuje w trzeciej osobie — otóż jest to charakterystyczne dla ingrosowanych oświadczeń tego rodzaju i wolno uważać za rzecz naturalną, iż znający formuły kancelaryjne Karpiński właśnie na tę modłę sporządził ów brulion, gotowy już do ingrosowania.

³ Że F. Karpiński w 1765 r. zatrudniony był w Sądzie Głównym Trybunalskim Lwowskim, a nie np. w innej palestrze (grodzkiej), może wskazywać chociażby ten fakt, że wśród nazwisk urzędników lwowskich grodzkich i ziemskich jego nazwisko nie figuruje (zob. K. Maleczyński, *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352—1783*. Lwów 1938). Ponieważ lwowskie księgi miejskie także nie zachowały jego nazwiska, można było — niezależnie od publikowanego tu dokumentu — już z tych danych wnioskować, że Karpiński pracował w innym sądzie.

⁴ Zob. Z. Goliński, *Kronika życia i twórczości Ignacego Krasickiego*. W: *Korespondencja Ignacego Krasickiego*. Z papierów L. Bernackiego wydali i opracowali Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński. Pod redakcją T. Mikulskiego. T. 1. Wrocław 1958, s. XXXVIII, XXXIX.

⁵ S. Sochaniewicz, *Archiwum Krajowe Aktów Grodzkich i Ziemskich we Lwowie*. Lwów 1912, s. 34.

⁶ J. Tretiak (*Ignacy Krasicki jako prezydent trybunału*. Kraków 1895, s. 7) podaje, że naprzód jurysdykcja Trybunału znajdowała się w konwencie dominikanów lwowskich, który jest położony w sąsiedztwie cerkwi wołoskiej. Lustracja starostwa lwowskiego z r. 1765 opublikowana w „Dodatku” do „Gazety Lwowskiej” 1868 opisuje m. in. Niski Zamek oraz sale, w których urzędował Trybunał. A więc Trybunał miał siedzibę w Niskim Zamku już podczas pierwszej kadencji lwow-

zatrudniony Karpiński w palestrze od r. 1765, a w 1766 jako komornik akt trybunalskich województwa braclawskiego. W czasie likwidacji urzędów Rzeczypospolitej został też zlikwidowany Sąd Główny Trybunalski Lwowski. W roku 1848 akta trybunalskie lwowskie (oprócz akt województw ruskiego i częściowo bełskiego) były oddane Rosji, skąd rewindykowane już w naszym stuleciu — znalazły swe miejsce w Warszawie. Zostały spalone wraz z innymi pamiątkami naszej przeszłości przez hitlerowców podczas powstania warszawskiego.

To, co zostało we Lwowie (niecałe dwa fascykuły, indeksy do ksiąg oraz niektóre luźne materiały), stanowi znikomą część nie oddanych Rosji przez Austrię akt. Akta te uporządkował w r. 1971 autor niniejszego tekstu. Wśród nich zachował się napisany ręką Franciszka Karpińskiego ogłoszony niżej dokument, który m. in. rzuca światło na ówczesny stan trybunalskich akt województwa braclawskiego.

Z owego dokumentu wynika, że uchwałą sejmiku Franciszek Karpiński został wybrany 18 września 1766 komornikiem akt trybunalskich województwa braclawskiego. 31 października 1766 złożył oświadczenie, którym zrzucił z siebie odpowiedzialność za nie najlepszy stan akt trybunalskich tego województwa. Od tego bowiem czasu poeta miał odpowiadać za księgi braclawskie. Ażeby w przyszłości nikt nie mógł mu zarzucić braku pieczy nad powierzonymi aktami — manifestans, jak to bywało w zwyczaju, zastrzegł się tą deklaracją przed ewentualnymi skutkami przejścia akt bez dokładnej ich rewizji. Podobnie czynili to jego koledzy w zawodzie, jak Michał Loskiewicz, komornik ziemski województwa braclawskiego, w dniu 14 listopada 1765⁷.

Otrzymujemy więc wiadomość dotyczącą wciąż mało zbadanego okresu w życiu poety. Poza skąpymi źródłami (*Pamiętnikami* pisanymi przezeń w podeszłym wieku oraz dwoma listami: z 4 X 1763 do Wojciecha Cieńskiego i z 22 X 1765 do Franciszki Cieńskiej⁸) właściwie nie było dotychczas dokumentu, który by mógł trochę rozjaśnić nie rozwiklaną wciąż zagadkę daty ukończenia przez Karpińskiego studiów w Akademii S. J. we Lwowie oraz rozpoczęcia pracy zawodowej. Tak ubogie dane nie pozwalają jeszcze odtworzyć w pełni lwowskiego życiorysu poety z lat sześćdziesiątych XVIII wieku. Dokładne zbadanie lwowskich archiwaliów na pewno przyczyniłoby niejedną ważną szczegół do jego biografii.

skiej w r. 1765, a czas korzystania z pomieszczeń dominikanów mógł być bardzo krótki.

⁷ Zob. Центральный государственный исторический архив УССР в г. Львове, ф. 773, оп. 1, д. 9, к. 36.

⁸ Oba listy zostały opublikowane w: *Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763—1825*. Zebrał i do druku przygotował T. Mikulski. Komentarz opracował R. Sobol. Wrocław 1958.

Już teraz jednak zyskaliśmy pewność, że Karpiński uczęszczał do palestry przynajmniej od października 1765⁹ do grudnia 1766. W ostatnim okresie swojej krótkiej kariery urzędniczej — jak wskazuje dokument, o którym tu mowa — był komornikiem trybunalskich akt województwa braclawskiego. Jak długo sprawował ten urząd, nie wiemy dokładnie. Jeśli wierzyć pamięci poety spisującego u kresu życia *Pamiętniki*, kariera jego trwać miała rok. Należy więc sądzić, że przestał on sprawować funkcję komornika wkrótce po grudniu 1766.

Nie ulega wątpliwości, że od chwili złożenia przysięgi i przejęcia akt województwa braclawskiego poeta miał czuwać nad tą częścią archiwum trybunalskiego, a więc pełnić funkcję niejako archiwisty-kustosza, lecz tylko w czasie otwarcia akt. To jednak trwało nie przez cały czas kadencji Trybunału. Fakt mianowania Karpińskiego komornikiem w r. 1766 (w 1765 komornikiem ziemskim województwa braclawskiego był, jak już wspomniano, Michał Loskiewicz) nasuwa pytanie, jaki urząd piastował poeta do czasu swego komornikostwa. Z braku opracowań dotyczących kancelarii Trybunału Koronnego musimy zobaczyć, jak wyglądała palestra w kancelariach grodzkich¹⁰ — że zaś w kancelarii Trybunału Koronnego kadencji lwowskiej było podobnie, wydaje się nie ulegać wątpliwości.

Pochodząca przeważnie z uboższej szlachty lub plebejuszów młodzież pracując w palestrze praktycznie zapoznawała się z prawem. To dawało możliwość zostania w przyszłości obrońcą sądowym (patronem). Palestranci spełniali zlecane im funkcje kancelaryjne i podlegali w tym zakresie urzędnikom kancelaryjnym, chociaż sama palestra nie należała do kancelarii. Stosownie do rodzaju zleczanych im prac nazywano ich susceptantami (przyjmowali akta do wpisu w księgi), inducentami (przepisywali akta z protokołu do indukty), ekstradentami (wydawali odpisy z akt na żądanie stron), feriantami (ekstradenci, którzy wydawali odpisy w określonym dniu tygodnia — feria), lektantami (porównywali treść dwóch jednakowo brzmiących aktów)¹¹.

Zdaje się, że Karpiński na początku swej krótkiej kariery, przed mianowaniem go komornikiem, był m. in. susceptantem. Świadczyłyby o tym notatki poczynione jego ręką na kartkach fascykułu: „*Suscepi. Fr. Karpiński*”¹². Oprócz funkcji susceptanta mógł wykonywać zlecane prace inducenta itp.

⁹ Wspomina poeta o swoim chodzeniu do palestry w liście do F. Cieńskiej pisanym ze Lwowa 22 X 1765 (*Korespondencja Franciszka Karpińskiego [...]*, s. 6).

¹⁰ Zob. O. Balzer, *Kancelarie i akta grodzkie* „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1881, s. 896—912, 1009—1027; 1882, s. 40—59. (I odbitka).

¹¹ *Ibidem*, s. 907.

¹² „*Suscepi*” — przyjąłem. — Najwcześniejsza notatka (podpis Karpińskiego oraz data) pochodzi z 27 X 1766; najpóźniejsza mówiąca o tym, że poeta jeszcze był zatrudniony — z 18 XII 1766 (Центральный государственный исторический архив УССР

Franciszek Karpiński Ławo ^{sejmiki} Dnia 23
Wiceurzędnicza Prokur. Roku 1766. Miesiąca Thw. 10 Dnia Urany Komornik ad.
Tudonem raz zausze Akt Trybunalski Wiceurzędnicza Prokuratorskiego Kto r.
Manifestacja postępowanie Cak. i w Urzędzie tego. in Diligentia Manifesta
ie ni. de. In lito pro egzemplary. Przejazd między. ad. m. Urany
Trybunalski Komornym Urzędem na sprawowanie tegoż Urzędu Kom.
niezop. u zar. i Pisania Akt tego Wiceurzędnicza Urzędem. czyli. Ust.
Regestrze przykrośwane Wiceurzędnicza Prokur. i podług Liczby.
w Regestrze Rekamii Wiceurzędnicza Prokur. do Rezerwy. Urzędem tego
Urząd Prokur. e. Stuba Judicij Anno 1765. Donoszących. ad sui. Manu.
rentionem przyjmie. Jednakże dobrze słym. iż to Akt Trybunalski
Urząd Prokur. za Adreśtem. Trybunalski z Lickina do Lunda w Adreś
5. przeniesione. a. a. sig. 5. i. u. Sektornach rejze nie opracowanych. i na
dnie ni. a tych sig. Sektora ani Prokur. i. Sektora. Dekret. Tam
omych i. Prokur. i. Sektora. przy tychże Aktach nie ma. z. Kto. i. Sektora.
u. Sektora. i. Sektora. u. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora.
sui. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora.
z. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora.
ako. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora. i. Sektora.

[Manifestacja komornika akt trybunalskich (...), Franciszka Karpińskiego (...)], strona recto.

...sędzię przy manowanego Rejestru ten sędzię Trybunałski Województwa
Praskiego dnia, wczoraj zasoby w ten Dzień. przysię-
ną może. i nic nie. tak de. quam Solemnesse in Diligentia sui
Manifestus si Franciszek Karpiński Komornik Akt Trybunałski Województwa Praskiego

1766 Roku Dnia 31. Sierpnia. Przed Tymże Trybunałskim, y Alcam Województwa
Praskiego. Comparans. personalit. Wymag. Franciszek Karpiński Komornik
Akt. Trybunałski tegoż Województwa ten manifest ratione Incontinenti. Sąd.

Suscipi. Bawski

3

Prud.

Wydaje się, że w świetle niniejszego aktu datę ukończenia studiów Karpińskiego w Akademii lwowskiej można przybliżyć do r. 1765¹³, zwłaszcza jeżeli uwzględnimy dwa momenty biografii naszkicowanej w *Pamiętnikach*, a mianowicie, że „wkrótce po skończeniu teologii” udał się do palestry oraz że po roku porzucił palestrę¹⁴.

Wreszcie — początek jego kariery urzędniczej należy powiązać z organizowaną po raz pierwszy we Lwowie w r. 1765, przeznaczoną dla województw wschodnich, sesją Sądu Głównego Trybunalskiego Koronnego, potrzebującego od razu w tym roku obsadzenia wszystkich stanowisk, aby mógł normalnie funkcjonować.

Prezydentem (nie marszałkiem, jak podają niektóre prace¹⁵) Trybunału Lubelskiego kadencji 1765 r. był Ignacy Krasicki, wysunięty na to stanowisko nie bez poparcia dworu i króla. Przewodniczył on m. in. obradom sesji Lwowskiego Sądu Głównego Trybunalskiego Koronnego w tym czasie, kiedy Franciszek Karpiński jako młody absolwent lwowskiej uczelni jezuickiej stawiał pierwsze kroki w zawodzie jurysty. Tu w Sądzie Głównym Trybunalskim Koronnym Lwowskim, jak go akta urzędowo nazywają, najbliżej zeszyły się drogi dwóch wybitnych poetów, dwóch wychowanków kolegium jezuickiego. Syn uboższego szlachcica z Pokucia, autor *Zabawek wierszem*, nie miał takich ambicji i zdolności w robieniu kariery jak starszy odeń o 6 lat przyszły autor *Monachomachii*, któremu nie zbywało na możnych protektorach.

Czy doszło w okresie lwowskim do bliższej znajomości między obu poetami — trudno dziś dociec na podstawie znanych źródeł.

Natomiast wiadomo, że przyjacielskie stosunki łączyły Karpińskiego z marszałkiem trybunału z czasów pracy poety w palestrze, późniejszym wojewodą bełskim Ignacym Cetnerem. W świetle niniejszego dokumentu owa przyjaźń da się wytłumaczyć m. in. ich kontaktami zawodowymi.

в г. Львовe, ф. 773, оп. 1, д. 9, к. 73v, 89v). W tej części rozdzielonego faszcykułu, która dziś tworzy jednostkę archiwalną 9, znajduje się 13 notatek Karpińskiego, czasem, jak na k. 82v, z adnotacją „*Suscepi*”.

¹³ R. Sobol (*Ze studiów nad Karpińskim. I*. Wrocław 1967, s. 13) uważa, że Karpiński ukończył Akademię lwowską między r. 1763 a wiosną 1765.

¹⁴ Karpiński, *Pamiętniki*, s. 31.

¹⁵ Zob. np. M. Klimowicz, *Oświecenie*. Warszawa 1972, s. 292: „Nie bez wpływu były też lwowskie sesje trybunalskie, na których w 1765 roku marszałkował XBW”. Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, że marszałkiem, który stał na czele kolegium świeckiego w Trybunale, był wówczas Ignacy Cetner, podczas gdy Krasicki był prezydentem i przewodniczył obradom kolegium duchownego.

A N E K S

[MANIFESTACJA

KOMORNIKA AKT TRYBUNALSKICH WOJEWÓDZTWA BRACŁAWSKIEGO
FRANCISZKA KARPIŃSKIEGO
W SPRAWIE PRZEJĘCIA PRZEZEŃ ARCHIWUM TEGOŻ WOJEWÓDZTWA
BEZ REWIZJI ZAWARTOŚCI]

Comparens personaliter ¹ Wiąć pan Franciszek Karpiński, *laudo publico* ² sejmiku *boni ordinis* ³ województwa bracławskiego] roku 1766 miesiąca 7-bris 18 dnia obrany komornik *ad tuitionem* ⁴ raz na zawsze akt trybunalskich województwa bracławskiego, który ⁵ to postrzegając całości i ubezpieczenia swego *in diligentia* ⁶ manifestuje się o to, iż lubo po wykonanej przysiędze przed Sądem Głównym Trybunalskim Koronnym Lwowskim na sprawowanie tegoż urzędu komorniczego w czasie otwarcia akt tegoż województwa archiwum, czyli księgi rejestrem specyfikowane ⁷ województwa bracławskiego] odbiera i podług liczby w rejestrze rękami JWWiel. Deputatów, do rewizji archiwum tegoż w[ojewództ]wa bracławskiego] *e stuba iudicii anno 1765-to* ⁸ deputowanych, *ad sui manutentionem* ⁹ przyjmuje. Jednak wiedząc dobrze o tym, iż te akta trybunalskie w[ojewództ]wa bracławskiego] za rozdzieleniem Trybunału z Lublina do Lwowa w roku 1765 przeniesione są, a ksiąg osi[e]m w seksternach jeszcze nie oprawnych znajduje się, a tych ksiąg seria[r]za ¹⁰ ani protokołu susceptowego ¹¹ dekretów zapisanych i potocznych tranzakcji przy tychże aktach nie masz, które czyli w całości i nienaruszone sobie zostają, wiedzieć nie można, a dla krótkości i niesposobności czasu tak oprawnych jako i nieoprawnych ksiąg zrewidować niepodobna. Przeto tenże manifestans ¹², ażeby w czasie przyszłym jakowej nie popadł krzywdzie, w urzędzie swoim jako tylko co do liczby podług wyż mianowanego rejestru też księgi trybunalskie województwa bracławskiego odbiera, wewnątrz zaś co by się w nich działo, przejrzeć nie może i nie wie. Tak o to *quam solemnissime in diligentia sui* ¹³ manifestuje się.

Franciszek Karpiński

komor[nik] akt trybu[na]l[skich] w[ojewództ]wa bracławskiego]

1766 roku, dnia 31 8-bris, przed Sądem Trybunalskim i aktami województwa bracławskiego] *comparens personalit[er]* Wiąć pan Franciszek Karpiński, komornik akt trybunalskich] tegoż województwa, ten manifest *ratione intro contentor[um]* ¹⁴ zaniósł.

Suscepi ¹⁵. Brogowski ¹⁶

3

Inductum ¹⁷.

Miejsce przechowania rękopisu: Центральный государственный исторический архив УССР, ф. 773 (Люблинський коронний трибунал), оп. 1, д. 9, к. 83—83v. Tekst brulionowy, zapisany atramentem na połówce kartki szarego papieru formatu *folio*, z obu stron.

Pisownię tekstu w niniejszej publikacji zmodernizowano. Rekonstrukcje wyrazów bądź liter podano w nawiasach kwadratowych.

¹ Zjawiwszy się osobiście ² powszechną uchwałą ³ [obradującego] według należytego porządku ⁴ do ochrony ⁵ (dalej przekreślony wyraz:) manifestans ⁶ z pilności ⁷ wyszczególnione ⁸ z sali sądowej roku 1765 ⁹ pod swoją opiekę ¹⁰ (seriarz lub sumariusz — wykaz wszystkich wpisów do indukty, sporządzony według ich tytułów) ¹¹ (pomocnicza księga, do której wpisywano przyjęte zeznania) ¹² (osoba składająca oświadczenie w sądzie) ¹³ jak najuroczyściej w pilności swej ¹⁴ z racji zawartej [w nim] treści ¹⁵ Przyjąłem ¹⁶ (podpis innej ręki) ¹⁷ Wciągnięto [w księgi].